

IDENTITÁS ÉS TÚLÉLÉSI STRATÉGIÁK, TECHNIKÁK A MEXIKÓ VERACRUZ ÉS PUEBLA ÁLLAM TERÜLETÉN ÉLŐ TOTONÁK INDIÁNOK TÁRSADALMÁBAN.

KÉZDI NAGY GÉZA

1985 óta öt alkalommal végezhettem terepmunkát és vezethettem kutatóexpedíciót a Mexikó Veracruz és Puebla államában élő totonák indiánok kultúrájának tanulmányozására. Kollégáimmal régészeti, kulturális antropológiai, kulturális ökológiai vizsgálatokat folytattunk a kilencvenes és 2000-es években is folyamatosan. Ugyanakkor a Néprajzi Múzeum számára etnográfiai kollekciót gyűjtöttünk. Tari János barátommal dokumentumfilmet is készítettünk életmódjukról, ünnepeikről, kultúrájuk megőrzéséért folytatott küzdelmeikről.

Jelen keretek között azokat a védekezési mechanizmusokat vizsgálom meg, amelyeket a totonák közösségek hoztak létre kultúrájuk és a mexikói államon belüli elkülönülésük megőrzése érdekében.

Az eddigi öt kutatóexpedíció során tanulmányoztuk a kohéziós kulturális elemeket, mint a vallási képzeteik, nyelvük, rítusaik, hagyományaik, melyek erősítik összetartozásukat és túlélési stratégiáik sikeres megvalósítását.

Ez megnyilvánul gazdaságuk működtetésében is, melynek segítségével részleges önállóságuk megtarthatóvá vált.

Kultúrájuk megőrzése és fenntartása érdekében elkülönülésük a meszticektől napjainkban egyre nehezebb és egyre több erőfeszítést kíván meg tőlük.

Amikor Hernán Cortes 1519. Március 21-én a hódító spanyolok élén partra szállt a Mexikói-öbölnél, a mai Veracruz város közelében, az első indiánok, akikkel találkozott, a totonákok voltak. Ekkoriban fővárosuk **Cempoala** volt, ahol Bernal Diaz del Castillo spanyol krónikás, – aki Cortes konkvisztádoraival végigjárta Mexikó meghódításának útvonalait és mindent alaposan feljegyzett az utókor számára, – valamint a régészeti kutatások eredményei szerint közel 30 ezer ember élt.

A totonákok ebben az időszakban az Azték Birodalom adófizető vazallusaiként több, egymástól független városban és szétszórt falvakban laktak Totonacapan területén. A hódító európaiak fölbíztatták őket az adók megtagadására és cserébe katonai segítséget ígértek nekik. Így lettek a totonákokból Cortes seregének első indián segédcsapatai az Azték Birodalom meghódításához. Sorsuk

azonban ugyanaz lett, mint a többi leigázott indián népé, ettől kezdve a spanyolok uralkodtak fölöttük.

NAPJAINKBAN...

1994. január 13-án Coyutla municipio katolikus parókiáján késő este összegyűltek a környező totonák falvak vezető személyiségei és öt pontos felhívást tettek közzé a déli Chiapas állam területén az év eleje óta tartó maja nyelvű népcsoportok mexikói központi kormányzat elleni felkelésével kapcsolatosan. Mindenekelőtt támogatásukról biztosították őslakos testvéreik harcát és követeléseiket, ugyanakkor azonnali békét, a hadsereg által folytatott vérengzések beszüntetését és emberséges rendezést akartak. Természetesen veszélyben látták saját népük helyzetét is és mindezt Totonacapan területére is vonatkozóan. Mindennemű erőszakot elítéltek és nemkívánatosnak tartottak. Végül követelték a mesztic mexikói bevándorlás haladéktalan megállítását a totonák indián területekre.

Mindez azt mutatta, hogy a korábban problémamentesnek és rendkívül békésnek tűnő Necaxa-völgy totonák népessége által kifelé mutatott nyugalmas felszín mögött jelentős feszültségek bújnak meg, melyeket sokáig elrejtene a külső szemlélő előtt.

Ez a lappangó indulat és aggodalom most tört felszínre, amikor a chiapasi maják fegyveres felkelést indítottak január elsejétől a mexikói kormányzat ellen végső elkeseredésükben. Miután nemrég, a korábbi években (az 1980-as évek végétől folyamatosan) több totonák településre bevezették a villanyt, így egyre több helyen tudtak televíziót nézni, rádiót hallgatni és innen informálódtak az eseményekről és egyre többen és többször verődtek össze a különféle közösségi események kapcsán, megvitatta az újabb fejleményeket.

Nem véletlen az sem, hogy ezekre az eseményekre legtöbbször a katolikus templom környezetében vagy pedig a parókián került sor. A totonákok hivatalosan katolikusnak tartják magukat, – egy-két kivételtől eltekintve – amellet, hogy számtalan ősi rítust és vallási képzetet megőriztek prekolumbián múltjukból, és ez is egyfajta összetartó erőként működik társadalmukban, nem beszélve arról, hogy rendületlenül bíznak a döntően ugyancsak az őslakosságból származó, odahelyezett katolikus indián papokban. Ez a bizalom vitte őket gondjaikkal és aggodalmaikkal a fenti időpontban a coyutlai parókiára is. Ezen a parókián mindig is fogékonyak voltak az őslakosság problémái iránt, hiszen az 1985-től folyamatosan itt végzett kutatómunkám során mindhárom vendéglátó padre indián származású volt, persze nem totonák, hanem huichol, huastétek

vagy más őslakos nép fia, akitől nem idegen a helyi totonákok mindennapi életét és létfenntartását érintő kérdések és gondok megválaszolására és orvoslására meglévő nyitottság és segítőkészség.

KI BESZÉL SPANYOLUL?

Vallásuk mellett a másik kohéziós erő a nyelv. A mai Mexikóban kb. 270 ezren beszélnek totonákul. A totonák nyelvet nem tanítják az iskolában, hiszen ott a hivatalos állami nyelv, a spanyol elsajátítása a cél. A kormányzat ezért az őslakosság köréből kiemelt kétnyelvű tanárokkal taníttatja a totonákokat spanyol nyelvre. Természetesen itt is van általános tankötelezettség a gyerekeknek, de ezt itt, a pueblai hegyvidék szélén nem igazán ellenőrzik. A gyermekek közül azok tudtak a legjobban a „közvetítő” nyelven, akiket szüleik engedtek tanulni az iskolákban. Általában a legidősebb leánygyermeket otthon tartották, hogy segítsen anyjának a háztartásban és vigyázzon kisebb testvéreire, lássa el őket. Ha voltak kisebb, iskolaköteles leánytestvérei, ők tanulhattak az iskolában. Ennek ellenére a nők nagyon keveset, vagy szinte egyáltalán nem beszéltek spanyolul.

A totonák társadalomban a munkamegosztás következtében a nők feladata volt a tüzelőhöz szükséges fa felhordása a hegyi falvakba, a vízfordás a kutaktól mind a főzéshez, mind pedig a mosakodáshoz, a főzés, a kiskert gondozása, ha voltak háziállatok azok ellátása és minden házkörűli tennivaló elvégzése, amíg a férfiak a földeken dolgoztak vagy a terményeket a piacra szállították eladásra. Mindez a relatív elzártság hozzájárult az állami nyelv szerény ismeretéhez szemben a külvilág felé nyitottabb tevékenységet folytató férfitársadalommal. A fiúk esetében inkább olyan korlátozásokat tapasztalhattunk, hogy az ültetvényeken dolgoztak a betakarítás idején, mivel minden munkáskézre szükség volt ilyenkor, amikor a kávé szüretelésének ideje eljött.

Azonban alkalmazkodási képességüket mutatja, hogy a férfiak megfelelő szinten sajátították el az állami nyelv ismeretét, mivel kénytelenek voltak használatára terményeik piaci eladásakor, így kerülhették el azt, hogy a mesztic kereskedők becsapják őket.

Természetesen állandóan felmerült részükről egyfajta igény, hogy anyanyelvüket is használhassák a hivatali ügyintézésük során, de ez ellentétes a mexikói kormány integrációs törekvéseivel szemben. Gondoljunk csak bele, a Mexikói-völgyben élő másfél – kétmillió lélekszámú nahua, vagy a hasonló létszámú déli maja csoportok esetében sem merült fel ilyenfajta engedékenység.

A Necaxa-völgy mentén és a környező hegyvidéken egy adaptált növényt, a kávé termesztek, melyet piacra szállítanak. A többi gazdasági növényből:

kukorica, bab, tök, chili paprika, mandarin, narancs vagy éppen a különféle banánfajtákból csak annyit termesztenek, amennyi saját szükségleteikre elegendő. A kávé itt korábban ismeretlen volt és az itteni parasztok nem értettek ennek termesztéséhez és kezdettől fogva külső irányítással dolgoztak. Az Instituto Mejicano del Café technikusai rendszeresen látogatják Coahuiltant, s a többi környező hegyvidéki települést, hogy termesztési tanácsokkal lássák el a totonák parasztokat.

Az 1994. januári események a kávétermesztés körüli anomáliákat is a figyelem középpontjába állították.

A fenti ötpontos felhívás mellett a totonákok egyre több helyen kezdték követelni a kávé felvásárlási árának garantálását és terményeik rendszeres és törvényekben garantált átvételét. Addigra ugyanis több településen került veszélybe megélhetésük és mentek tönkre kávétermesztő közösségek, akiktől az előzetes ígérek ellenére sem vették át az árut az Instituto Mejicano del Café erre meghatalmazott emberei, tisztségviselői vagy pedig igyekeztek minél lejjebb szorítani a felvásárlási árat a kényszerhelyzetben lévő totonákokkal szemben. Ez történt például a Puebla állam területén lévő Jopala totonák településen is, ahol ott-jártamkor – 1994. január 26-án több mint kétszáz paraszt tüntetett a központi felvásárlók kíméletlen döntései ellen. Ezek az események is gerjesztették az eddig látens módon meglévő mesztic – totonák ellentétet.

Az sem növelte a bizalmat totonák részről, hogy a mexikói kormányzat meghirdetett programjában önálló földtulajdonosként kívánt tárgyalni az indián népesség tagjaival külön – külön a földeladási, földvásárlási kérdésekről. Központi részről ezt úgy tüntették föl, hogy minden mexikói állampolgárnak joga van saját maga ügyeit képviselni önállóan, kvázi nincsen szükség olyan „zavaró” közvetítőkre, mint például az ejido főnök, a comisario, aki esetleg több száz indián érdekeit képviseli.

Az ejido a mexikói forradalom (1911) után ismét jogot nyert és elterjedt egyfajta indián földközösségi szövetkezés, mely a legtöbb jelenkori kormányzat útjában áll a mesztic betelepítést és a földeladásokat szorgalmazók érdekeinek képviselőit.

KIS-/NAGYBIRTOK

Már 1980-ban egy Agrárfejlesztési Törvényt hozott az akkori kormányzat, azaz a céllal, hogy 1982-től élelmiszertermelésben önállóvá tegye az országot. Ezt támogatta a Sistema de Alimentación Mexicana (SAM), melynek feladata az ellátási rendszerek kidolgozása. Az indián szervezetek természetesen tiltakoztak, amikor ráébredtek a törvény következményeire. Mindkettő, – a Legfelső

Indián Tanács és a paraszt CNPA elítélte és nyilatkozatban tiltakozott ellene, mivel az „bürokratikus és tekintélyelvű felügyeletet gyakorol a vidéki termelők felett, felgyorsítva a nagybirtokok fejlődését egy új törvény ürügyén”.

Ezt részben a Világbank segítségével finanszírozták, másrészt megkötött hitelszerződésekkel befolyásoltak új programokat, technikai támogatást adtak anyagfelhasználásokhoz, kereskedelmi, raktározási és szállítási könnyítéseket vezettek be azon önellátó farmerek részére, akiktől a „többlettermelést” és kockázatvállalást remélték az agráripár fejlesztésében. A 32-es cikkely szorgalmazta az „ejidók és közösségek egymással történő önkéntes szövetségét, a földbérlelőkkel, és a kisbirtokosokkal”. Ez a fogalom, hogy „kisbirtokosok”, természetesen egy kódolt értelmű megnevezés volt, mely az új nagybirtokosokat takarta, és a nagytőke érdekeinek szolgálatában fogalmazódott meg.

Az új nagybirtokosok többsége állattenyésztéssel foglalkozott és terjeszkedni szándékozott az ejidók és más indián földek rovására. Ennek voltak persze korábbi hagyományai is, hiszen már a 16. század közepétől nagy területeket foglaltak el a Mexikói-öböl totonák területeiből elsősorban marhatenyésztés céljából és a század vége felé már olyan birtokokról is van adat, melyek állatállománya meghaladja a 100 ezres létszámot.

Ezzel szemben az igazi kisbirtokos szeretett volna tőkét biztosítani magának és termelőeszközökről gondoskodni, ugyanakkor az ejidók és kisbérlelők földet és munkát akartak. Valójában szó sem volt itt önkéntes társulásokról, és éles szembenállás alakult ki az ejidók és indián közösségek valamint a birtokosok és szervezeti főnökök között. Ez az új törvény arra volt jó, hogy lehetővé tegye a „haszontalan” ejidók és más indián földek kisajátítását, biztosítva egyúttal a „telekkönyvek sérthetlenségét” néhány „intenzíven használt” marhalegelő viszonylatában, melyek természetesen nagybirtokosok kezében voltak. Egységesítették a már korábban legalizált ejido bérjövédelmeket. Mindezek együttesen nyilvánvalóvá tették az állam és a nagytőke fokozott támadásait a kisbérlelőkkel és az önellátó földműves közösségekkel szemben és egyértelműen lelepleződött a parasztság – döntően az indián paraszti tömegek – ellehetetlenítésére és bérmunkássá tételére való törekvés.

Ezek után nem csoda, ha totonákok is, mint Mexikó több más indián őslakos népe, a hagyományokra hivatkozva továbbra is ragaszkodnak az ejido adta lehetőségekhez, mintegy kvázi védekezési mechanizmushoz, gazdasági életük létfenntartási formájaként.

Gazdasági önvédelmük része az is, hogy fokozni próbálják a termésátlagot és figyelemmel vannak a minőségi követelményekre is. Egy-egy totonák településen nem minden család tagja az ejidónak. Azok a falubeliek, akik nem megfelelően dolgoznak hosszabb időn keresztül, vagy alkoholisták életmódjuk miatt nem

képesek ellátni feladataikat, előbb-utóbb kiszorulnak az ejido védőszárnyai alól. Az ilyen döntéseket egy falu társadalma közösen hozza meg, de döntő szava van az ejido vezetőjének, a comisario-nak, és a családapák tanácsának.

Ezen kívül, a saját földtulajdonnal nem rendelkezők alkotják azt a bér munkás (*peón*) réteget, akik főleg a kávétermesztésben és feldolgozásban vagy a síkvidéken a vaníliatermesztésben vállalnak munkát. Ezt megfigyelhettük terepmunkáink során több településen is, mint Coahuiltan, Jopala, Filomeno Mata és más hegyvidéki totonák falvakban. Általában ezek a napszámban dolgozók voltak a település legszegényebb emberei is.

A központosított törekvésekkel szemben folyamatos küzdelmet kell vívniuk a totonák közösségek vezetőinek, hiszen a municipiók, melyeknek irányítása alá kerülnek a kisebb, tisztán totonák lakosságú, önkormányzattal (kongregáció) nem rendelkező falvak, vegyes lakosságúak, és minden esetben mexikói mesztic vezetésűek. Természetesen rendőrség, rendőrőrs is itt található, melynek etnikai összetétele szintén nem a totonákoknak kedvez.

Az elmúlt száz év során több új mesztic település jött létre, beékelődve a totonák falvak közé például a Necaxa folyó völgyében is. Az általunk vizsgált települések közül például Coahuiltan 350 évre visszamenőleg rendelkezik írásos adatokkal, melyek létét bizonyítják itt a pueblai hegyvidék szélén, de nyilvántartási adatai és a hatalom a sokkal később keletkezett és „rossz hírű”, meszticek lakta Progreso de Zaragoza birtokában vannak.

Progreso de Zaragoza a völgybe települt, közvetlenül a hegyi totonák falu, Coahuiltan alá és rendkívül rossz viszony alakult ki közöttük, mivel Coyutlába, a municipio központba – ahol a heti piacokat is rendezik, a nagyobb ünnepekről már nem is szólva – csak Progreson keresztül vezet az út, de a békés totonákok ki vannak szolgáltatva még az innen induló rablótámadásoknak éppúgy, mint a földjeik megszerzésére irányuló törekvéseknek is.

Ez a helyzet az utóbbi időkben fokozatosan romlott és rendszeres visszatéréseim alkalmával folyamatosan tapasztalhattam az ellentétek kiéleződésének fokozódását és a meszticek előretörésének szinte minden formáját, beleértve a Coahuiltanba megkezdett mesztic betelepülést is.

A totonákok társadalmi és gazdasági rendszerük és szervezeteik, azaz kultúrájuk védelmében vívott mindennapi küzdelmeikhez az erőt hagyományaikból, identitástudatukból merítik. Ragaszkodnak nyelvükhöz és történelmükhöz, melyekre rendkívül büszkék, és számon tartják népük kultúrtörténetéhez tartozó emlékeit, a régi romvárosokat (Tuzapan, El Tajín, Yohualichan, Cempoala, Quiahuitlan, stb.) éppúgy, mint mai „puro totonaco” (’tisztá totonák’) településeket, és név szerint sorolják fel ezeket, kapcsolatot tartván egymással útjaik és ünnepeik alkalmával. Önmeghatározásuk, kulturális definíciójuk során

a „tisza totonák” jelentése több helyen is az indiánságot, a természettel való együttélést, a „totonák szívet”, nyelvet és múltat jelenti.

Ez a „kollektív memória” a totonákok esetében a földművelés szempontjából is jelen van. Támaszkodnak prekolumbián hagyományaikra és az akkori tapasztalatokra is, melyeket az őket vezető indián elit tudása és emlékezete biztosít, figyelmeztetve régi törvényeikre is.

Kultúrájuk megőrzése és elkülönülésük a meszticektől napjainkban egyre nehezebb és egyre több erőfeszítést kíván meg tőlük. Az integrációs törekvések, a mexikói nemzetállam gondolatának monopóliuma, a mexikói nemzet „folyamatos születése” fokozatosan szorítja vissza az őslakos népeket – köztük a totonákokat is – és kényszeríti őket önvédelmi mechanizmusok kifejlesztésére, kulturális túlélésük érdekében.